

Door Henk Jongsma, hoofdauteur Op niveau tweede fase

Beroepsnamen (m/v)

Inleiding

We zeggen wel 'dokter' tegen een vrouw die dokter is, maar we zeggen geen 'verpleger' als er een vrouw komt die de zieken verzorgt. Vreemd eigenlijk: waarom hebben we voor de naam van het ene beroep wel een vrouwelijke en een mannelijke vorm, en voor het andere niet?

De schrijfster van de uitgangstekst in deze lesbrief vindt dat er sprake is van een vorm van discriminatie en dat deze situatie moet veranderen. Zij noemt zichzelf ook 'wetenschapster', hoewel het woordenboek alleen de vorm 'wetenschapper' kent. Ze wil de taal veranderen, want daardoor zou ook de samenleving veranderen. Zou dat zo zijn? Gaan we anders tegen situaties en dingen aankijken als we er een andere naam aan geven?

Daarmee ga je je dus bezighouden in deze lesbrief: taal en werkelijkheid.

Opzet van deze lesbrief

Deze lesbrief bestaat uit vijf onderdelen:

- A Je leest de uitgangstekst en beantwoordt daarover een aantal vragen.
- B Je denkt na over de verhouding tussen taal en werkelijkheid en beantwoordt daar een paar vragen over.
- C Je bekijkt hoe we beroepsnamen kunnen maken.
- D Je doet onderzoek naar het gebruik van beroepsnamen en maakt een kort verslag van je onderzoek.
- E Je geeft in een blog je eigen mening en vraagt daar reacties op.

A De uitgangstekst

Laat meisjes kiezen voor 'fotografe' en 'monteuse'

1 Toen de nieuwe directeur van het NIOD in 2007 werd ontvangen in het historische radioprogramma OVT, was de eerste vraag: 'En, hoe is het nu om zo'n mannenbolwerk te leiden?'

2 Verbaasd legde de directrice (want die betrof het) uit dat de meerderheid van de medewerkers van het NIOD inmiddels uit vrouwen bestond. Dit had kennelijk de redactie van dit mannenradiobolwerk niet bereikt. Net zomin als bij het begin van dit stukje veel mensen gedacht zullen hebben dat het bij het woord directeur om een vrouw ging.

3 Dit is dus precies de reden waarom Heleen Crul (*NRC Handelsblad*, 1 oktober) gelijk heeft met haar oproep om vrouwen (weer) zichtbaar te maken in de taal en vrouwelijke naast mannelijke beroepsnamen te gebruiken.

4 In 1981 werd in het kader van de Wet Gelijke Behandeling de discussie gestart over de gelijke behandeling van vrouwen op linguïstisch niveau. Het betrof de keuze om beroepsbenamingen – die doorgaans uitsluitend in de mannelijke vorm zijn gesteld – hetzij gedifferentieerd op te nemen in een register, hetzij zogenaamd geneutraliseerd. Het differentiatievoorstel betrof het consequent naast elkaar hanteren van de vrouwelijke en de mannelijke vorm van een beroep, met als argument het zichtbaar maken van vrouwen in taal. Dus: directrice en directeur.

5 Het neutralisatievoorstel riep de mannelijke vorm uit als sekseneutraal met – indien noodzakelijk – soms het adjectief 'vrouwelijk' ervoor, met als argument dat sekse er bij een beroep niet toe doet.

6 Op 22 maart 1983 lagen beide voorstellen ter tafel in de Tweede Kamer. Nederland zou bij 'wet en regelgeving' linguïstische voorschriften over deze kwestie aannemen. Echter, tot een daadwerkelijke keuze voor een differentiatie- of neutralisatiestandpunt is het nooit gekomen. Het GPV diende een motie in strekkende de mening dat de taal van God was en dat de mensen met hun handen van de taal af moesten blijven. Deze motie werd aangenomen, met steun van de PvdA die verwees naar de toentertijd nog aanwezige

socialistische haan: 'Omdat wij vinden dat de Samenleving haar eigen taal maakt en wij derhalve vinden dat degenen die denken dat door de taal te veranderen, de samenleving verandert, gelijk zijn aan een haan die denkt dat door zijn kraaien de zon opkomt' (handelingen Tweede Kamer).

7 Aldus werd besloten dat de Nederlandse taal verder in de handen van God dan wel de Samenleving werd gegeven. Het is opvallend dat taalveranderingen als van 'bejaarden' naar 'senioren' en van 'gastarbeider' via 'buitenlandse werknemer' en 'medelander' naar 'allochtoon' zo'n parlementaire discussie niet hebben gehad.

8 De voorspelling dat bepaalde beroepen voor vrouwen toegankelijker zouden worden, is niet uitgekomen: het is slecht gesteld met de vrouwelijke participatie in toonaangevende, dus zichtbare, beroepen.

9 Terecht stelt Crul dat al die mannelijke beroepsnamen het zicht ontnemen op de grote bijdrage die talloze vrouwen leveren aan onze samenleving. Dat vonden mijn studenten en ik in 1983 toen wij het differentiatievoorstel opstelden, en die opvatting is nu alleen maar versterkt en een bewezen feit geworden.

10 Hierbij speelt ook mijn analyse van beroepskeuzen van adolescente Nederlandse meisjes en jongens een rol. De jongens gaven 'gewoon' een beroepsnaam als 'fotograaf' of 'hotelmanager', waar de meisjes hoofdzakelijk 'iets met' wilden worden: 'iets met fotografie', 'iets met een hotel', met een incidentele 'grondstewardess' of 'kapster'. Dit laatste geeft aan dat het daadwerkelijk bestaan van een vrouwelijke beroepsnaam voor meisjes ook een zichtbaar arbeidsperspectief biedt.

11 Het door Crul benadrukte verschijnsel dat 'vrouwelijke uitgangen verwijzen naar "typisch vrouwelijk" en dus tweederangs' kan alleen verdwijnen door een consequent gebruik van vrouwelijke vormen naast mannelijke voor alle rangen en standen. Zo wordt 'leerkracht' wel degelijk door iedereen als sekseneutraal opgevat omdat de gebruikelijke benamingen, lerares en leraar, eraan ten grondslag liggen.

12 Pas na het naast elkaar gebruiken van vrouwelijke en mannelijke beroepsnamen kan er sprake zijn van enige sekseneutraliteit. Dat dit gepaard moet gaan met een verandering van de niet-linguïstische werkelijkheid, is buiten kijf. En als dan eindelijk een vrouw de leiding heeft over een of ander bolwerk, noem haar dan directrice. En wanneer zij werkzaam is in de techniek, noem haar dan monteuse.

Naar: Ingrid van Alphen (taalwetenschapster aan de UvA), in: *NRC Handelsblad*, 21 oktober 2011.

Opdracht 1

- 1 Wat was er inhoudelijk fout aan de vraag die in het programma OVT aan de nieuwe directeur werd gesteld?
- 2 De schrijfster heeft ook een ander bezwaar tegen deze vraag. Welk?
- 3 Welk verwijt maakt ze haar lezers in alinea 2?
- 4 In alinea 3 verwijst de schrijfster naar een artikel van Heleen Crul. Die schreef (*NRC Handelsblad*, 1 oktober 2011) o.a.:

Nu vrouwen inmiddels zijn doorgestroomd naar tal van functies die voorheen uitsluitend werden bekleed door mannen, is het gebruikelijk om die functie 'sekseneutraal' aan te duiden. Dat wil zeggen meestal in de mannelijke vorm of soms in de onzijdige. In de praktijk houdt dit in dat de vrouwelijke uitgang van een beroepsnaam, (-ster, -trice, -in, -es of -e) vervalt. Met die aanduidingen word je niet meer serieus genomen. Zij zouden verwijzen naar 'typisch vrouwelijk' en dus tweederangs. Kortom: de mannelijke beroepsnamen hebben meer status en uitstraling en drukken uit dat je 'het hebt gemaakt'. Dankzij dit soort argumenten zijn vrouwen redacteur, piloot, agent, docent, doctorandus, wethouder, enzovoort geworden.

Er zijn uitzonderingen, zoals de benaming secretaresse, want een 'secretaris' heeft nu eenmaal een hogere positie. En vrouwenbladen hebben, in tegenstelling tot kranten, nog steeds 'lezeressen'. Ook de koninklijke familie houdt de seksegebonden kwalificaties in stand: we hebben een koningin, prinsen en prinsessen en een toekomstige koning. Zelf ben ik een voorstand(st)er van het onderscheid, omdat daarmee uiting gegeven kan worden aan de successen van het emancipatieproces.

Volgens Ingrid van Alphen wil Heleen Crul dat vrouwen weer zichtbaar worden in de taal. Maar blijktens bovenstaand fragment wil ze dat ook nog iets anders zichtbaar wordt. Wat?

- 5 Heleen Crul heeft nog een andere reden om te pleiten tegen seksneutrale aanduidingen:

Seksneutrale aanduidingen kunnen bovendien leiden tot versluiering van de werkelijkheid. Zo spreekt men tegenwoordig vaak over 'ouders', ook als het grotendeels om moeders gaat. Op deze manier wordt het aanzienlijke aandeel van vrouwen in de opvoedingsactiviteiten en hulp op school nog eens verdoezeld.

Ook de seksneutrale aanduidingen 'jongeren' als men vandalisme, vechtpartijen en berovingen signaleert, doet onrecht aan de werkelijkheid. Deze betiteling, die met grote regelmaat wordt gebruikt, is alleen gerechtvaardigd als het negatieve aandeel van meisjes nagenoeg hetzelfde is als dat van jongens. Dat is het niet. Bepaalde, meer ernstige vormen van criminaliteit zijn in hoge mate verbonden met de mannelijke sekse. Vandalisme, vechtpartijen en berovingen door meisjes zijn in de praktijk zo uitzonderlijk dat in zo'n geval de sekse wel wordt vermeld in een krant: 'Meisje dreigt met mes' of 'Vrouw berooft bejaarde man'. Impliciet wordt daar overigens ook mee erkend dat vrouwen en meisjes in het algemeen 'anders' zijn dan mannen en jongens.

Waarom past deze reden niet in de redenering van Ingrid van Alphen?

- 6 In 1981 werd een discussie gestart over 'de gelijke behandeling van vrouwen op linguïstisch niveau'. Probeer in eenvoudige woorden duidelijk te maken wat het doel van die discussie was.
- 7 In die discussie stonden twee mogelijkheden tegenover elkaar. Wat waren die twee mogelijkheden voor het vaststellen van beroepsnamen?
- 8 Voor welke van die twee voorstellen zou Heleen Crul gekozen hebben?
- 9 Voor welke van die twee voorstellen zou Ingrid van Alphen gekozen hebben?
- 10 In alinea 6 is sprake van 'linguïstische voorschriften'. Wat wordt daar in dit verband mee bedoeld?
- 11 In alinea 6 staat '... strekkende de mening ...'. Hoe zeg je dat in gewone woorden?
- 12 Er werd geen keuze gemaakt tussen de twee standpunten. Wat gebeurde er wel?
- 13 GPV en PvdA waren beide tegen het maken van voorschriften.
- a Wat was het gemeenschappelijke in hun standpunt?
- b Waarin verschilden hun standpunten?
- 14 Waarom schrijft de PvdA het woord 'samenleving' met een hoofdletter (alinea 6)?
- 15 In alinea 7 worden nieuwe benamingen genoemd waarover geen politiek debat is gevoerd. Met welk doel noemt Ingrid van Alphen dit verschijnsel?
- 16 In alinea 8 staat: 'De voorspelling dat bepaalde beroepen voor vrouwen toegankelijker zouden worden ...'. Kun je uit deze tekst opmaken wie die voorspelling deed en waarop die gebaseerd was?
- 17 Het lijkt alsof er een tegenstelling bestaat tussen wat Van Alphen in alinea 8 beweert en wat ze in alinea 9 stelt.
- a Welke tegenstelling lijkt er te bestaan?
- b Waarom hoeft dit geen echte tegenstelling te zijn?

- 18 In alinea 10 trekt Van Alphen een conclusie uit een onderzoek.
- Wat heeft ze onderzocht?
 - Welke conclusie trekt ze?
 - Voor welk van de twee voorstellen (alinea 4 en 5) kan dit onderzoek een ondersteunend argument leveren?
- 19 In alinea 11 blijkt dat Van Alphen toch niet tegen seksneutrale aanduidingen is. Aan welke voorwaarde moet dan eerst worden voldaan?
- 20 De PvdA stelde dat de samenleving niet verandert door de taal te veranderen (alinea 6).
- Is Ingrid van Alphen het met dat standpunt eens?
 - Waaruit blijkt dat?

B Taal en werkelijkheid

De taal verandert voortdurend, dat weten we allemaal. Er komen bijvoorbeeld nieuwe woorden bij als er nieuwe producten op de markt komen, er verdwijnen woorden als dingen niet meer worden gebruikt. Dat geldt natuurlijk ook voor beroepen: als een beroep verdwijnt, bijvoorbeeld 'mangelaar', dan verdwijnt ook dat woord. En ook als we zaken anders gaan regelen, komen er woorden bij of verdwijnen er woorden, denk maar aan 'strippenkaart' en 'OV-chipkaart'.

Het lijkt dus of de samenleving en de manier waarop we de samenleving inrichten, bepalen welke woorden we wel en niet (meer) gebruiken. De vraag is echter of het ook andersom kan: kun je door nieuwe woorden in te voeren, ook de samenleving veranderen?

In de uitgangstekst kwam je een paar meningen over de verhouding tussen taal en werkelijkheid tegen.

Opdracht 2

Vul het schema verder in.

	Wie maakt de taal?	Kan taal de samenleving veranderen?
GPV		ja / nee
PvdA		ja / nee
Crul / Van Alphen		ja / nee

Opdracht 3

In alinea 7 van de uitgangstekst worden een paar taalveranderingen genoemd: 'bejaarden' werden 'senioren' en 'gastarbeiders' werden 'allochtonen'.

- Vind je dat we door die andere benamingen anders zijn gaan denken over oudere mensen of over mensen die vanuit andere landen hiernaartoe zijn gekomen? Geef een duidelijke (en beknopte) argumentatie bij je mening.
- Vaak worden eufemismen (verzachtende of verhullende uitdrukkingen) gebruikt voor woorden die als ruw of kwetsend kunnen worden ervaren. Als er in een bedrijf veel mensen moeten worden ontslagen, wordt dat een 'reorganisatie' genoemd. Als de regering moet bezuinigen, wordt er van 'ombuigingen' gesproken en als ergens veel zieke dieren moeten worden gedood, wordt dat 'ruimen' genoemd.
Vind je dat er bij de taalveranderingen die in alinea 7 worden genoemd, ook sprake is van eufemismen? Geef een korte uitleg bij je antwoord.
- Is bij de veranderingen die Van Alphen en Crul voorstellen ook sprake van eufemismen? Geef weer een korte toelichting.

C Beroepsnamen

Voor de benamingen van beroepen bestaan vijf mogelijkheden (ontleend aan taaladvies.net).

	Mogelijkheid van benaming	Voorbeeld
1	De beroepsnaam heeft een mannelijke en een vrouwelijke vorm. De mannelijke vorm wordt uitsluitend voor mannen gebruikt, de vrouwelijke uitsluitend voor vrouwen.	boer - boerin
2	De beroepsnaam heeft een mannelijke en een vrouwelijke vorm. De mannelijke vorm kan zowel voor mannen als voor vrouwen gebruikt worden; de vrouwelijke alleen voor vrouwen.	leraar - lerares
3	De beroepsnaam heeft een vorm die eigenlijk mannelijk is, maar die ook voor vrouwen wordt gebruikt, omdat een vrouwelijke vorm niet bestaat of verouderd is.	burgemeester
4	De beroepsnaam heeft een zogenaemde seksneutrale vorm, dus een vorm die niet geslachtelijk gespecificeerd is.	leerkracht
5	De beroepsnaam heeft alleen een vrouwelijke vorm, omdat het beroep alleen door vrouwen werd uitgeoefend. Betreden ook mannen een dergelijke beroepsgroep, dan wordt er een mannelijke vorm gecreëerd.	vroedvrouw

Opdracht 4

Geef bij alle vijf de mogelijkheden van benaming nog minimaal zes voorbeelden.

D Onderzoek

Omdat er geen vaste regels zijn, kan iedereen zelf kiezen hoe hij of zij een beroep aanduidt. De Taaladviesdienst van het Genootschap Onze Taal zette op verzoek van een taalgebruiker drie tendensen op een rijtje (www.onzetaal.nl).

- **Specifiek vrouwelijke aanduiding**

Er is een groep taalgebruikers die een voorkeur heeft voor de vrouwelijke vorm, bijvoorbeeld *hooglerares*, *directrice*. Het nadeel van deze vorm is dat hij voor sommigen de status van het beroep verlaagt: iemand is *directrice* van een kostschool en *directeur* van een multinational. Met name in kunstzinnige beroepen, in de media en bij sporten is de specifiek vrouwelijke vorm heel gewoon: *kunstenares*, *dichteres*, *actrice*, *presentatrice*, *zwemster*, *schaatsster* en *fietsster*.

- **Seksneutrale aanduiding**

Er zijn ook taalgebruikers die de voorkeur geven aan beroepsnamen die het geslacht in het midden laten (de 'seksneutrale' aanduidingen), zoals *leerkracht* en *verpleegkundige*. Bij woorden als *timmerman* komt men dan in de problemen: *timmerpersoon* of *timmeraar* is volgens veel mensen geen welgevormd woord – zulke oplossingen doen vaak nogal gekunsteld aan.

- **De mannelijke vorm als neutrale aanduiding**

Een derde groep taalgebruikers gebruikt het liefst de meest neutrale term, en dat is in de meeste gevallen de mannelijke vorm. Deze tendens is tegenwoordig bij de meeste beroepsaanduidingen (*taaladviseur*, *redacteur*, *Kamervoorzitter*) gemeengoed geworden.

De derde groep 'is zo neutraal mogelijk en dat komt neer op de mannelijke term. Deze tendens is gemeengoed geworden', aldus het Genootschap. Het Genootschap geeft geen waardeoordeel.

Loket Diversen doet dat wel. Het is een taalverarming! Die moet bestreden worden en tegengegaan! Want nieuwe woorden zijn best chill of cool, maar is dat een reden om oude woorden te laten verkommeren of weg te gooien? Neen, neen, en nog eens neen!

En hoezo is de mannelijke term de meest neutrale? Dat impliceert dat de vrouwelijke term niet neutraal is, waaruit volgt dat secretaresse altijd een vrouwenberoep zal blijven. Tijd voor een feministisch golfje, vinden wij.

Opdracht 6

Schrijf je eigen blog. Maak daarin duidelijk:

- om welk verschijnsel het gaat,
- wat jouw standpunt is,
- welke tendens(en) jij verwerpelijk vindt.

Doe het zo:

- Een blog is voor alle soorten lezers bestemd. Maak je zinnen daarom niet te lang.
- Maak korte, duidelijke alinea's. Elk met één kernzin en een uitwerking daarvan.
- Geef duidelijke en aansprekende voorbeelden.

De bedoeling van een blog is reacties van lezers op te roepen.

Laat je blog daarom aan minstens vijf mensen lezen en vraag hun om een korte reactie. Zog voor variatie in de mensen die je om een reactie vraagt, dus man-vrouw, oud-jong, enzovoort.